

**МЕТАДАЛАГІЧНЫЯ ПАДСТАВЫ АПІСАННЯ
НАЦЫЯНАЛЬнай АДМЕТНАСЦІ ПАРЭМІЯЛАГІЧНАГА
ФОНДУ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ
(на фоне рускай, польскай, англійскай і нямецкай моў)¹**

Петрушэўская Юлія Анатольеўна

Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.А. Куляшова
(г. Магілёў, Беларусь)

У артыкуле разглядаюцца асноўныя метадалагічныя падставы апісання нацыянальнай адметнасці парэміялагічнага фонду беларускай мовы: паняцце прыказкі як моўнай адзінкі; лінгвакультуралагічна значныя (рэlevantныя моўнай свядомасці) элементы структуры і зместу прыказак; склад найбольш ужывальных і вядомых парэміялагічных адзінак мовы; асноўныя паняцці, палажэнні і прыёмы вызначэння нацыянальна адметных прыказак.

Ключавыя словы: сучасная беларуская мова, парэміялагічны фонд, прыказка, нацыянальная адметнасць, метадалогія даследавання

The article deals with the main methodological principles for describing the national identity of the paremiological fund of the Belarusian language: the concept of a proverb as a language unit; significant elements of the structure and content of proverbs for cultural linguistics (corresponding to linguistic consciousness); the composition of the most common and well-known paremiological units of the language; basic concepts, provisions and methods for determining national distinctive proverbs.

Keywords: the modern Belarusian language, paremiological fund, proverb, national identity, research methodology

Даследаванне нацыянальнай адметнасці парэміялагічнага фонду мовы з'яўляецца адным з напрамкаў парэміялогіі як новай лінгвістычнай дысцыпліны [16], [17]. Вызначэнне агульнага і спецыфічнага ў складзе прыказак беларускай мовы адпавядае актуальным задачам вывучэння

Даследаванне выканана ў межах задання НДР “Універсальнае і нацыянальнае ў фразалагічнай і парэміялагічнай падсістэмах беларускай мовы (у еўрапейскім моўным кантэксце)” (ДР № 20161332) падпраграмы «Беларуская мова і літаратура» Дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў “Эканоміка і гуманітарнае развіццё беларускага грамадства” на 2016–2020 гг.

беларускай парэміялогіі ў еўрапейскім моўным кантэксце [4] і патрабуе распрацоўкі адмысловай метадалогіі даследавання [3], [14], [15], [20], [21]. Такая метадалогія павінна складацца з параўнальнай і апісальнай частак, паколькі аб'ектыўна вызначаць нацыянальна-культурную спецыфіку любых моўных адзінак можна толькі на фоне іншых моў.

У папярэдніх даследаваннях распрацавана метадалогія міжмоўнага параўнання парэміялагічных адзінак беларускай мовы і рускай, польскай, англійскай і нямецкай моў [5], [7], [8], [9], [10], [11], [12], [13], [27], [29]. Укладзены адпаведныя беларуска-іншамоўныя парэміялагічныя слоўнікі [1], [2], [6], [25], [26], у якіх зафіксаваны багаты фактычны матэрыял. На згаданых даследаваннях і двухмоўных слоўніках грунтуецца параўнальная частка метадалогіі вызначэння нацыянальнай адметнасці парэміялагічнага фонду беларускай мовы. У сваю чаргу, апісальная частка акрэсленай метадалогіі часткова акрэслена намі раней [22], [23].

У выніку даследавання ўстаноўлена, што метадалагічныя падставы (асноўныя паняцці, прынцыпы і прыёмы) вызначэння нацыянальнай адметнасці парэміялагічнага фонду беларускай мовы (на фоне рускай, польскай, англійскай і нямецкай моў) павінны складацца з наступных палажэнняў.

1. Прыказкам як моўным адзінкам уласцівы комплекс лінгвістычных прымет (узнаўляльнасць, устойліваць, сінтаксічная эквівалентнасць сказа, лагічная форма сужэння, аўтасемантычнасць, абагульнена-ўніверсальнае значэнне, адсутнасць асацыяцыі з індывідуальна-аўтарскім паходжаннем), на падставе якіх акрэсліваецца аб'ём парэміялагічных адзінак у мове.

2. Найбольш лінгвакультуралагічна значымі (рэlevantнымі моўнай свядомасці) элементамі прыказак як моўных адзінак з'яўляюцца паводле іх плану выражэння (сукупнасці форм адностравання зместу) лексічны склад, граматычная арганізацыя, фармальныя варыянты, структурная мадэль, а паводле іх зместавага плану – унутраная форма, прыказкавы прататып, паняцці і вобразныя ўяўленні, якія адностраваны ў ключавых лексічных кампанентах прыказак. Названыя элементы ў сваёй сукупнасці з'яўляюцца для носбітаў мовы асноўнымі адзнакамі для дыферэнцыяцыі блізкіх паводле структуры і зместу парэміялагічных адзінак або як фармальных варыянтаў адной прыказкі, або як асобных прыказак (у тым ліку і ў розных мовах).

3. Сукупнасць прыказкавых адзінак мовы складае яе парэміялагічны фонд, найбольш лінгвістычна значымі крытэрыямі дыферэнцыяцыі якога з'яўляюцца ступень і характар вядомасці і ўжывальнасці прыказак, на падставе чаго вылучаюцца тры іх асноўныя групы – парэміялагічны склад літаратурнай мовы, парэміялагічны мінімум, асноўны парэміялагічны

фонд. У склад гэтых трох груп уваходзяць найбольш вядомыя і ўжывальныя ў агульнанароднай мове прыказкі, сукупнасць якіх з’яўляецца найбольш рэпрэзентатыўным матэрыялам для вызначэння нацыянальнай адметнасці адзінак парэміялагічнага фонду беларускай мовы.

4. Паняцці, што выкарыстоўваюцца пры апісанні нацыянальнай адметнасці парэміялагічнага фонду мовы, размяжоўваюцца на дзве групы – якія характарызуюць аб’ект і якія акрэсліваюць прадмет даследавання. Так, да паняццяў, якія характарызуюць аб’ект даследавання, адносяцца, па-першае, паняцце прыказкі як моўнай адзінкі, па-другое, паняцці асноўных элементаў структуры і зместу парэміялагічных адзінак мовы. Асноўнымі паняццямі прадмета даследавання, без якіх немагчыма дзейсніць апісанне нацыянальнай адметнасці парэміялагічнага фонду беларускай мовы, і якія таму былі спецыяльна вызначаны, з’яўляюцца наступныя: “нацыянальная адметнасць парэміялагічнага фонду мовы”; “спецыфічна беларускія (на фоне іншых моў) прыказкі”; “агульныя з іншымі мовамі прыказкі”; “нацыянальна адметныя прыказкі”; “нацыянальна-моўная своеасабліваць прыказкі”; “нацыянальна-культурная маркіраванасць прыказкі”.

5. Прынцыпы вывучэння нацыянальнай адметнасці парэміялагічнага складу мовы грунтуюцца на паняццях спецыфічна беларускіх і агульных з іншымі мовамі прыказак, а таксама іх нацыянальна-моўнай своеасабліваці і нацыянальна-культурнай маркіраванасці. У якасці асноўных прынцыпаў (метадалагічна значных палажэнняў) вывучэння нацыянальнай адметнасці парэміялагічнага складу беларускай мовы вызначаны: 1) нацыянальна-культурная адметнасць асобных элементаў зместу ці структуры прыказак як фразавых тэкстаў; 2) нацыянальна-моўная адметнасць прыказак ці асобных элементаў іх будовы; 3) нацыянальная адметнасць агульных з іншымі мовамі прыказак; 4) сінхранічны падыход да апісання нацыянальнай адметнасці адзінак парэміялагічнага фонду; 5) неабходнасць высокай ступені рэпрэзентатыўнасці моўнага матэрыялу пры апісанні нацыянальнай адметнасці прыказак; 6) магчымасць вымярэння ступені і характару нацыянальнай адметнасці парэміялагічнага фонду мовы.

6. Для вызначэння нацыянальна адметнай часткі парэміялагічнага фонду беларускай мовы распрацавана і абгрунтавана спецыяльная методыка, якая абапіраецца на акрэсленыя вышэй паняцці і прынцыпы даследавання. У межах акрэсленай методыкі размяжоўваюцца два напрамкі ажыццяўлення даследавання: 1) шэраг прыёмаў фіксацыі, сістэматызацыі, дыферэнцыяцыі шляхам структурнага мадэлявання аналагічных іншамоўным і ўнікальных беларускіх прыказак (у аднабаковай сінхранічнай праекцыі ў кірунку ад беларускай мовы да іншых моў) для размежавання на гэтай падставе агуль-

ных і спецыфічных (у адносінах да іншых моў) парэміялагічных адзінак; 2) шэраг прыёмаў дэскрыптыўнага, лінгвакультуралагічнага, колькаснага аналізу вызначаных у ходзе папярэдняга даследавання агульных і спецыфічных (у адносінах да іншых моў) адзінак парэміялагічнага фонду беларускай мовы.

7. Вызначэнне і апісанне нацыянальнай адметнасці парэміялагічнага фонду беларускай мовы ажыццяўляецца у некалькі этапаў, кожны з якіх павінен вынікаць з папярэдняга на падставе адносін строгай паслядоўнасці. Усяго вылучана пяць этапаў: 1) вызначэнне і сістэматызацыя фактычнага матэрыялу даследавання; 2) дыферэнцыяцыя спецыфічна беларускага і агульнага з іншымі мовамі парэміялагічнага матэрыялу (ажыццяўляецца паслядоўна паводле ўстаноўленых крокаў); 3) вызначэнне нацыянальна-моўнай своеасаблівасці адзінак парэміялагічнага матэрыялу; 4) вызначэнне нацыянальна-культурнай маркіраванасці адзінак парэміялагічнага матэрыялу; 5) вызначэнне аб'ёму і характару нацыянальнай адметнасці парэміялагічнага фонду мовы.

На падставе акрэсленай вышэй метадалогіі вызначаны і апісаны нацыянальна адметныя прыказкі ў складзе беларускай літаратурнай мовы на фоне рускай, польскай, англійскай і нямецкай моў у праекцыі на іншыя еўрапейскія і нееўрапейскія мовы [18], [19], [24], [30], вызначана і апісана ў спецыяльным полілінгвальным слоўніку агульная з іншымі мовамі частка парэміялагічнага фонду беларускай мовы [28].

Літаратура

1. Англа-беларускі парэміялагічны слоўнік = English-Belarusian Paremiological Dictionary / І. С. Дубасавы, С. Ф. Іванова, Я. Я. Іваноў, Н. П. Пятрова, С. А. Пушкарова ; пад рэд. Я. Я. Іванова. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2009. – 240 с.
2. Беларуская-нямецкі парэміялагічны слоўнік = Belarussisches-Deutsch paremiologisches Wörterbuch / Я. Я. Іваноў, Н. К. Раманавы. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2006. – 108 с.
3. Зверева, Ю. С. Сравнительная типология фразеологии английского и белорусского языков (актуальность, методология, перспективы исследования) / Ю. С. Зверева, Е. Е. Иванов, А. Н. Шестернёва // Восточнославянские языки и литературы в европейском контексте – 2015 / под ред. Е. Е. Иванова. – Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 2016. – С. 164–168.
4. Иванов, Е. Е. Белорусская паремиялогия и афористика в общеевропейском контексте (актуальные проблемы изучения) / Е. Е. Иванов // XV Міжнародны з'езд славістаў = XV Международный съезд славистов = XV International Congress of Slavists, Мінск, 20–27 жніўня 2013 г. : тэзісы : у 2 т. – Мінск : Беларуская навука, 2013. – Т. 1. – С. 322–333.

5. Иванов, Е. Е. Различия в семантике и структуре белорусских и английских пословиц / Е. Е. Иванов, Ю. А. Петрушевская // Актуальные проблемы преподавания иностранных языков в высшей школе Республики Беларусь : сб. науч. ст. / под ред. Е. Е. Иванова. – Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 2011. – С. 213–215.
6. Иванов, Е. Е. Русско-белорусский словарь пословиц = Руска-беларускі слоўнік прыказак : в 2 ч. / Е. Е. Иванов. – Могилев : Брама, 2001. – Ч. 1. – 144 с. ; Ч. 2. – 164 с.
7. Иванов, Е. Е. Типы межъязыковых сходств и различий паремиологических единиц (на материале белорусского и немецкого языков) / Е. Е. Иванов, Н. К. Романова // Acta Albaruthenica, Rossica, Polonica VII : зб. навук. арт. / пад рэд. Г. М. Мезенка. – Віцебск : ВДУ імя П. М. Машэрава, 2006. – С. 161–164.
8. Иваноў, Я. Я. 100 выбраных польскіх прыказак і іх адпаведнікі ў беларускай мове / Я. Я. Иваноў // Край = Kraj : дыялог на сумежжы культур / рэд. А. Р. Агееў, Я. Я. Иваноў. – Магілёў : Магілёўская абл. друкарня, 2000. – С. 116–138.
9. Иваноў, Я. Я. Англійскія эквіваленты беларускіх прыказак (лексікаграфічны аспект) / Я. Я. Иваноў, В. А. Максімава // Восточнославянские языки и литературы в европейском контексте – 2015 : сб. науч. ст. / под ред. Е. Е. Иванова. – Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 2016. – С. 191–196.
10. Иваноў, Я. Я. Другая цэнтурыя выбраных польскіх прыказак і іх беларускія адпаведнікі (працяг) / Я. Я. Иваноў // Край = Kraj. – 2001. – № 1–2(2–3). – С. 186–212.
11. Иваноў, Я. Я. Парэміялагічныя сістэмы беларускай і рускай моў : падабенствы і разыходжанні / Я. Я. Иваноў // Філолагічны студіі : наук. вісник Криворизького держ. пед. ун-ту. – 2011. – Вып. 6. – Ч. 2. – С. 53–63.
12. Иваноў, Я. Я. Польска-беларускія парэміялагічныя паралелі / Я. Я. Иваноў // Dziedzictwo przeszłości związków językowych, literackich i kulturowych polsko-balto-wschodniosłowiańskich. – 2000. – Т. III. – С. 33–54.
13. Иваноў, Я. Я. Прынцыпы супастаўляльнага апісання афарыстычнай парэміялогіі беларускай і рускай моў / Я. Я. Иваноў // Studia slawistyczne. – 2003. – Т. 4. – S. 49–55. – (Welojezyczność i wielokulturowość pogranicza w kontekście nauczania języków obcych).
14. Иваноў, Я. Я. Універсальнае і нацыянальнае ў фразеалагічнай і парэміялагічнай падсістэмах беларускай мовы ў еўрапейскім моўным кантэксце (актуальнасць, метадалогія, перспектывы даследавання) / Я. Я. Иваноў // Славянская фразеология в синхронии и диахронии. – 2016. – Вып. 3. – С. 46–49.
15. Иваноў, Я. Я. Фразеалогія, парэміялогія, афарыстыка беларускай мовы і іх сувязі з іншымі мовамі як напрамак даследаванняў навуковай школы па беларускаму і агульнаму мованаўству ў МДУ імя А. А. Куляшова (1995–2015) / Я. Я. Иваноў // Итоги научных исследований ученых МГУ им. А. А. Кулешова 2015 г. / под ред. Е. К. Сычовой. – Могилев, 2016. – С. 91–93.

16. Паремология без границ : монография / Е. Н. Антонова, М. А. Бредис, Т. Е. Владимирова, Л. Н. Гишкаева, Е. Е. Иванов [и др.] ; под ред. М. А. Бредиса, О. В. Ломакиной. – М. : РУДН, 2020. – 244 с.
17. Паремология в дискурсе : монография / В. М. Мокиенко, Т. Г. Бочина, Е. Е. Иванов [и др.] ; под ред. О. В. Ломакиной. – М. : URSS : Ленанд, 2015. – 294 с.
18. Петрушевская, Ю. А. Интернациональные, заимствованные и исконно языковые единицы в составе паремологического фонда современного белорусского языка / Ю. А. Петрушевская // Вестник Новгородского гос. ун-та. Серия “Филологические науки”. – 2014. – № 77. – С. 123–126.
19. Петрушэўская, Ю. А. Аб’ём і склад універсальных адзінак у парэміялагічным фондзе беларускай мовы / Ю. А. Петрушэўская // Філолагічны студіі : наук. вісник Криворізького держ. пед. ун-ту. – 2018. – Вип. 18. – С. 48–62.
20. Петрушэўская, Ю. А. Вывучэнне нацыянальна-культурнага кампанента ў парэміялагічным фондзе беларускай мовы / Ю. А. Петрушэўская // Труды БГТУ. Серия 4, Принт- и медиатехнологии. – 2019. – № 1 (217). – С. 123–129.
21. Петрушэўская, Ю. А. Да праблемы вызначэння нацыянальнай адметнасці прыказкавага фонду беларускай мовы / Ю. А. Петрушэўская // Філолагічны часопис. – 2018. – Вип. 2 (12). – С. 70–75.
22. Петрушэўская, Ю. А. Нацыянальна-культурны кампанент у складзе ўласна беларускіх прыказак / Ю. А. Петрушэўская // Філолагічны часопис. – 2020. – Вип. 1 (15). – С. 81–91.
23. Петрушэўская, Ю. А. Нацыянальная адметнасць прыказкавага фонду беларускай мовы / Ю. А. Петрушэўская // Ученые записки Витебского гос. ун-та имени П. М. Машерова. – 2018. – Т. 27. – С. 150–154.
24. Петрушэўская, Ю. А. Універсальны, інтэрнацыянальны і нацыянальны кампаненты парэміялагічнага фонду сучаснай беларускай літаратурнай мовы (на матэрыяле публіцыстычных тэкстаў) / Ю. А. Петрушэўская // Філолагічны студіі : наук. вісник Криворізького держ. пед. ун-ту. – 2017. – Вип. 16. – С. 195–201.
25. Польска-беларускі парэміялагічны слоўнік = Polsko-białoruski słownik paremiologiczny / С. Ф. Иванова, Я. Я. Иваноў. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2007. – 192 с.
26. Русско-белорусский паремологический словарь / Е. Е. Иванов, В. М. Мокиенко. – Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 2007. – 242 с.
27. Петрушевская, Ю. А. Белорусские соответствия английских пословиц (лексикографический аспект) / Ю. А. Петрушевская // Die Phraseologie in Raum und Zeit = Фразеология во времени и пространстве : сб. ст. / науч. ред. Х. Вальтер, В. М. Мокиенко, А. В. Савченко. – Greifswald : E.M.A.-Universität ; Санкт-Петербург : СПбГУ, 2012. – С. 136–137.
28. Петрушэўская, Ю. А. Універсальны і інтэрнацыянальны кампаненты ў парэміялагічным складзе беларускай мовы : беларуска-іншамоўны слоўнік / Ю. А. Петрушэўская. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2020. – 316 с.

29. Ivanov, E. Principles of the Contrastive Description of Aphoristic Paremiology (in Belarussian and Russian Languages) / E. Ivanov, V. Feldman // Даследаванні па германскай і славянскай філалогіі = Acta Germano-Slavica : зб. навук. арт. / пад рэд. Я. Я. Іванова. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2007. – Вып. 1. – С. 85–97.
30. Petruševskaja, Ju. A. Универсальное и национальное в составе пословиц современного белорусского литературного языка / Ju. A. Petruševskaja // Wort – Text – Zeit XII. Die Phraseologie im Idiolekt und im System der slawischen Sprachen / Hrsg. v. H. Walter, M. Hordy. – Greifswald : E. M. A.-Universität, 2013. – S. 79–80.